

PŘEHLED ODÍVÁNÍ V SEVERNÍ EVROPĚ VE STŘEDOVĚKU

Ing. Martina Hřibová PhD.

Jen pro pořádek se hned úvodem zmíním, že tyto krátké poznámky se věnují oblasti Dánska, Islandu, Norska, Finska, Grónska a Švédska. Móda v nordických zemích se nelišila od západoevropské, ač se měnila méně výrazně než na kontinentu. Méně časté také byly různé výstřelky, zvláště velké výstříhy.

Začneme Vikingy: zprávy o vikingských skandinávských oděvech pochází z literárních zpráv, textilních fragmentů zachovaných v anaerobním prostředí hrobů a studní měst jako Birka a Hedeby a z ukázek vikingského umění jako scény na obrázkových kamenech v Girlandu a tapiserie v Osebergu. Pouze s malými regionálními variacemi byl stejný styl oděvů používán jak ve Skandinávii, tak v oblastech obydlených Vikingy za mořem. Zelená a červená byly, jak se zdá nejoblíbenějšími barvami pro oděv.

Ženské oděvy se obvykle skládaly z dlouhého volného šatu (kjortel) a spodního oděvu

(sark) z vlny nebo lnu s nebo bez rukávů. Výstřih šatu na krku byl sepnut broží. Spodní oděvy byly často podšívány kvůli zateplení a také byly často vyšívány. Přes to ženy nosily oděv tvaru zástěry (hangselkjol) s ramínky tvořené ozdobnými proužky, které spínaly párem broží (spannbucklor, obr.1). Ve většině skandinávských zemí i zámořských osad byly tyto brože oválného tvaru, ale ve Finsku a přilehlé části Skandinávie se používaly kulaté brože a v Gotlandu byla nalezena brož ve tvaru zvířecí hlavy. Svrchní oděv (zástěra) mohl, ale nemusel být sešitý na bocích a často byl tvarovaný v pase. Oděv navenek byly obdélníkové a půlkruhové vlněné pláště, přehnuté do

trojúhelníku, nošené jako přehoz přes ramena a zapnuté na krku broží. Pláště mohly být zdobené vlněnými proužky nebo lemované kožešinou. Na hlavách ženy nosily šátky (huvudduck) a tkané pásy. Na nohy navlékaly vlněné punčochy (hose).

Mužský oděv byl podobný tomu, co se nosilo v celé ranně středověké západní Evropě. Kalhoty (pasbyxor), spodní oděv (sark), tunika (kjortel) a plášť byly základní složky. Kalhoty měly více tvarů, dlouhé a rovné, užší a krátké pytlovité po kolena. Od kolen dolů měli ovázané pruhy látky (onuce). Rukávy u tuniky byly často šněrované a zdobené pásy tkanými na karetkách, výšivkou či u urozených zlatem protkávanými proužky. Muži nosili pláště z vlny nebo kůže, zapínané na pravém rameni. Plášť mohl být lemován kožešinou, zdobený tkanými pásy nebo podšitý vlněnou látkou. Chudí lidé nosili vlněné pláště s kapucí [2] ovšem zdroj [4] uvádí pláště výhradně bez kapuce až do 14. stol., nebo dokonce vlněnou přikrývku, od které si udělali díru pro hlavu. Pokrývkou hlavy mohly být různé druhy čepic z látky (skoldebuckla, mossa, jedna byla

nalezena v hrobě Birka grav 958), lemované kožešinou nebo celé z kožešiny. Rukavice a palčáky z vlny nebo kožešiny nosila obě pohlaví stejně jako opasky se zavěšenými tašticemi a noži a dalším vybavením (např nůžky, viz obr. 2). Paní domu si za opasek vešela klíče. Šperky se zdobili jak muži tak ženy a jedna arabská zpráva mluví o líčení v obličeji.

Asi nejpozoruhodnější na celkovém vzhladu Vikingských mužů byla úprava vlasů. Vlasy mají krátce střížené a sčesané dopředu, týl měli vyholený k uším, jak můžeme vidět na výřezu z Bayeuxské tapiserie (obr.4)

Vědci našli překvapivě velké množství vikingské obuvi (skor), zvláště ve městech, kde se mohl organický materiál zachovat zvláště ve studnách. Například 117 bot bylo nalezeno v Hedeby. Výroba bot byla zjevně městským řemeslem. Vikingská obuv se dá dělit na dva hlavní typy: nejběžnější byl kožená podrážka přišitá ke svršku, druhý typ byl z jednoho kusu a sešitý na nártu. Hovězína byla běžně používaná na boty, z koziny byly šité nejlepší boty (vysoké).

Obecně jsou známy boty nízké, po kotníky a ke kolenům. Dražší boty mohly být zdobené vzory nebo nápisy v runovém písmu či latince. Boty se obouvaly buď naboso, na onuce (benlindor) nebo na ponožky (sockor), které mohly být vázané.

Ve 12. století bylo ve střední Evropě módní dlouhé byzantské odění, tedy zvláště u králů a princů. Ale přibližně od r. 1200 jej mají v oblibě i skandinávští magnáti. Dlouhé oděvy zůstaly oblíbené i v průběhu 13. a 14. století. Ženy ostatně nosily dlouhé šaty (kjortel) po celý středověk. Během 13. a první poloviny 14. století bylo oblečení obou pohlaví téměř shodné, jen ženské verze byly poněkud delší, dosahovaly až po zem, kdežto mužské po kotníky. Dokonce v některých posledních vůlích (mezi 1215-1371) muži odkazují své tuniky ženám. K oděvům neodmyslitelně patřil plášť, většinou

4

6

7

vlněný, výjimečně hedvábný, podšitý kožešinou. Kromě plášťů existovaly i svrchní oděvy s rukávy a přišitou kapucí. Svrchní oděvem byly formy surcotte (obecně 13.-14. stol, největšího rozmachu se dočkaly na konci 13. a poč. 14. stol) různých tvarů a mohly mít jak dlouhé rovné rukávy, krátké rukávy nebo zcela bez. Mužské verze byly často s rozparkem na boku. Zdá se, že zprvu byly mužským oděvem. Dalším svrchní oblečením je tabard – obvykle vojenský jezdecký nebo ceremoniální kus (cca 1200-1500) s vysíci předními a zadními díly s krátkými rukávy tvaru křídla. Pellicium (pelicon) je oděv s kožešinou, který nebyl příliš častý a po r. 1400 mizí (nebo se jmenuje jinak). V letech kolem r. 1330 byla dalším svrchníkem toga (pochopitelně nikoliv římská J) ale spíše mužské oblečení s rukávy.

Odění doplňovaly kápě, často s ocáskem (liripipe, 14.-15. stol) kryjící ramena a části hrudi. Vlněné kápě byly podšívány kožešinou, výjimečně hedvábím. Také nesmíme zapomenout na nohavice, boty vysoké i nižší, spodní oděvy, závoje a další pokrývky hlavy.

Móda na evropském kontinentě se radikálně změnila v polovině 14. století. Mužský svrchní oděv byl zkrácen až kousek pod zadek a zcela odkrýval nohy. Svrchní oblečení se šilo velmi přiléhavé, otevřené vepředu a zapínané na knoflíky. Použití nového zapínání na knoflíky od pol. 14. stol v severských zemích je potvrzeno častými dobovými

5

zprávami o stříbrných knoflících. I ženský oděv prodělal v polovině 14. století proměnu – zúžil se v pase a sukně se rozšířila.

Materiály – zachovalo se překvapivě velké množství drahých hedvábných látek dovezených do Skandinávie, stejně jako levnější vlněné a lněné (dovážené i domácí). Nejčastější barva byla modrá, pak červená, hnědá, bílá, šedá, zelená, žlutá a černá a „mixti coloris“, což znamená smíchané barvy. Jak přesně, nevíme. Některé oděvy byly mi-parti (halfskiptan), či případně lemované kožešinou (veverčí, rysí, kuní, jehněčinou).

Dochované oděvy

Ve Skandinávii se dochovalo víc středověkých oděvů než v celé Evropě dohromady. Největší soubor pochází z kolonie v Grónsku. Vykopávky v Herjólfssnes (Ikigait) v zahradě kostela vydaly v r. 1921 15 více či méně zachovaných oděvů datovaných do 14. a počátku 15. stol : 17 kápí, množství dalších pokrývek hlavy a několik ponožek. Zcela kompletní oděv se nedochoval. Materiál byl povětšinou vlněný. Střihy jsou shodné s evropskou módou a dají se rozdělit na dva typy. Starší a rozšířenější oblečení se přetahovalo přes hlavu. Obvykle byly střiženy ze dvou dílů, zadní a přední, spojené ramenním švem. Oděvy byly rozšířené ve spodní části vložení různého počtu klínů, obvykle na stranách a ve středu. Rukávy jsou obecně střižené z jednoho kusu s klínem vespod. Druhá skupina, typická zapínáním vpředu obsahuje mužské oděvy šité z dlouhých rovných pruhů látky. Tyto kabátce mají stojáček. Krátké mužské oděvy oblíbené v Evropě v pol. 14. stol nebyly v Grónsku nalezeny. Liripipe (kápě s ocáskem) jsou nejběžnější pokrývkou hlavy a dají se rozčlenit na dva druhy: kápě s velkým ramenním dílem a klíny vloženy uprostřed vpředu i v zadu; a kápě s malým ramenním dílem a klíny na rameni. Vedle liripipe byly nalazeny i nízké válcovité čepice s plochou horní částí a poměrně vysoké kónické čapky.

9

10

11

Pokrývky nohou jsou mnoha druhů: dlouhé nohavice sahající ke stehnu, delší nadkolenky s řemínky, kratší podkolenky a kratší podkolenky s řemínky.

Bockstenská bažina (Švédsko) vydala další součásti mužského oděvu a to plášť, liripipe, tuniku a nohavice spolu s botami a koženým opaskem. Plášť je střižen jako půlkruh a spojen na pravém rameni. Liripipe má velký ramenní díl. Tunika byla zkonstruována bez ramenního švu a nohavice prodloužené do špice byly připevňovány koženými pásky k opasku. Takovýto oděv je pravděpodobný pro 1. pol. 14. století.

Další dochovaný oděv ze zlatého italského brokátu patřil pravděpodobně Margaretě, královně dánské, švédské a norské (1353-1412, katedrála v Uppsale).

O dvou oděvech pravděpodobně švédského původu, které se nyní nachází v cizině, se předpokládá, že patřily sv. Birgite (1302/1303 -1373). Plášť sv. Birgity je v klášteře sv. Lucie, Řím. Jedná se o svrchní oděv z tmavě modré látky,

vytvořený z klínů. Druhý kus je malá lněná čepička s jemnými třásněmi a tkanicemi, uložená v klášteře Maria Refugie, Uden, Holandsko.

Z Norska pochází středověký oděv skládající se z kápě, tuniky a košile a spodků, vše z vlněné látky. Datace i národnostní původ je nejasný.

Dánsko má tři oděvy získané z rašeliniště, dva téměř kompletní svrchní oděvy z Kragelundu (bez rameních švů, datované do 12. – 13. století) a Moselundu, a fragmenty z Ronbjergu. Druhé dva mají stejný střih jako grónské a není určena datace.

Neúplný šat pochází z Finska. Ženy nosily dlouhé oděvy srovnatelné s antickými peplosy – velké čtvercové kusy látky, které mohly být dvakrát přeloženy a na rameni sepnuty sponou. Až do 12. století lidé nesešivali oděvy na ramenou. Ve východním Finsku se starověké peplosy používaly po celý středověk. Vlněné kabáty s malými bronzovými knoflíky převzali muži nejdříve na konci 11. století nebo na počátku 12. stol. Byl to východní vynález, který se v Evropě šířil později.

Poděkování

Děkuji knihovně Univerzity of Illinois, Champaign, Urbana za zprostředkování vhodné literatury.

Obrázky

- 1 oválné spony na ženské vikingské oděvy [6]
- 2 nůžky [6]
- 3 přeska na pánský opasek [6]
- 4 detail z Bayeuxské tapiserie, pozdní 11. stol
- 5 kirtle, Kragelund, Dánsko, cca 1100 [3]
- 6 mužský surcotte, Herjolfnes 37, Grónsko, pozdní 14. stol [3]
- 7 liripipe, Grónsko, 14. stol [7]
- 8 nohavice, Grónsko, 14. stol [7]
- 9 upnutý oděv, Herjolsfolnes 41, Grónsko, pozdní 14. stol [3]
- 10 Margareta, Dánsko, ranné 13. stol [3]
- 11 plášť st. Birgity, Švédsko nebo Itálie, pol. 14. stol [3]

Literatura:

- [1] Mediaeval Scandinavia, an encyclopedia, P.Pulsiano, 1993
- [2] Encyclopedia of the Viking Age, J. Haywood, 2000
- [3] A comparative study of extant garments in North-Western Europe, M.Forest
- [4] You can't take it with you when you leave – Clothes in Swedish Mediaeval wills 1200-1420, E.Adndersson
- [5] 20 000 Years of Fashion, Boucher, datum vydání neuvedeno
- [6] Historiska världars dräkter (<http://www.historiska.se/histvarld/drakt.htm>)
- [7] History of costume, B. Payne, Harpper and Row, 1965